

АКТУАЛІЗОВАНИЙ АНТРОПОНІМІКОН ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ РОМАНІВ I-III ст. н.е.

Здійснено словотвірний, етимологічний та семантичний аналіз домінантних власних імен у давньогрецьких романах I-III ст. н.е. (Ксенофонта з Ефесу, Харитона, Ахілла Татія, Лонга та Геліодора). Проведене дослідження показало, що виокремлені 45 антропонімів за семантикою можна розподілити на 16 лексико-семантичних груп; 19 власних імен мають складну структуру та утворені за шістьма словотвірними моделями.

Ключові слова: антропонім, актуалізований антропонім, лексико-семантична група, словотвірна модель, давньогрецький роман.

З усього широкого кола назв, які творять номінаційну систему літературного твору, найважливіші антропоніми. Власне ім'я виконує в мові ідентифікувальну по відношенню до індивіда функцію і є еквівалентом визначеної де скрипції, має функцію індивідуалізації, тобто називає (ідентифікує) одиничний, єдиний, неповторний факт дійсності, у даному разі людину. Ця функція перетворює антропонім у двійника і представника людини. Ім'я людини, як справедливо вважає В. Горпинич, прирівнюється до самої людини [1, с. 23].

У тексті кожного літературного твору власне ім'я виступає важливим елементом його лексико-стилістичної системи. Ономастична лексика – одна з яскравих прикмет стилю письменника.

Семантичні особливості імен кожного етносу можна пояснити умовами життя, що склалися історично. Стародавні греки при народженні отримували тільки одне ім'я, прізвищ у сучасному значенні цього слова, які об'єднують весь рід і переходять по спадковості від батька до сина, у Греції не було. Імена давали дітям довільно, часто придумували нові, які раніше не вживались, проте вони були пов'язані або з певними обставинами народження дитини, або з якоюсь характерною рисою, котра виділяла дитину або ж котру батьки хотіли в ньому бачити згодом.

Метою нашого дослідження є словотвірний, етимологічний та семантичний аналіз актуалізованого антропонімікона в давньогрецьких романах I-III ст. н.е. Період I-III ст. н.е. представлений в античній літературі п'ятьма романами, які дійшли до наших днів повністю, – „Габроком і Анфія” Ксенофонта з Ефесу (I ст. н.е.), „Херей і Калліроя” Харитона (I ст. н.е.), „Левкіппа і Клітофонт” Ахілла Татія (II ст. н.е.), „Дафніс і Хлоя” Лонга (II ст. н.е.) та „Феаген і Харіклія” Геліодора (III ст. н.е.).

Використовуючи дані електронних словників, вміщених у програмі Silver Mountain Software / TLG Workplace, ми мали змогу порівняти лексичний склад іменників у всіх п'яти пізньогрецьких

романах. Зокрема, відібрали по 50 іменникових слів-домінант, які найчастіше трапляються у художній мові всіх досліджуваних романістів, тобто які формують актуалізований лексикон.

Зіставивши домінанти усіх авторів (всього 250) і врахувавши той факт, що деякі лексеми в актуалізованих лексиконах повторюються, ми зафіксували 100 таких лексем, які фігурують у романі тільки одного якогось автора, двох чи й в усіх романістів. Вони, на нашу думку, складають спільний актуалізований лексикон іменникових домінант у романах давньогрецьких письменників I-III ст. н.е. [3, с. 183-187].

Проаналізувавши таблиці частотності іменних лексем у давньогрецьких романах, помітили, що автори значну увагу приділяють *найменшванням людей* (як власним, так і загальним) *та міфічних істот*, проте не в однаковій мірі. Лексико-семантична група назв людей і міфічних істот найчисленніша у романі Харитона „Херей і Калліроя” (27 лексем) у складі 50-ти найчастотніших іменників словника письменника, у романі Геліодора фіксуємо 23 назви, у Ксенофонта з Ефесу – 22, у Ахілла Татія – 21 лексема і у Лонга – 19. Найменша кількість назв людей і міфічних істот у романі „Дафніс і Хлоя” пояснюється тим, що Лонг більшу увагу приділяв описам природи, її рослинного і тваринного світу. Коло персонажів у Лонга обмежене.

Об'єктом нашого дослідження є тексти давньогрецьких романів I-III ст. н.е., а **предметом** обрано 45 антропонімів, які входять до 50-ти найчастотніших іменників словника кожного з авторів.

У складі 50-ти найчастотніших іменників словника Ксенофонта з Ефесу 8 антропонімів: **ὁ Ἀβροκόμης** – Габроком (221 фіксація у тексті), **ἡ Ἀνθία** – Анфія (195), **ὁ Ἴππόθοος** – Гіппофой (66), **ὁ Λεύκων** – Левкон (27), **ὁ Περίλαος** – Перілай (24), **ἡ Ῥόδη** – Рода (23), **ὁ Ἄψυρτος** – Апсірт (23) та **ἡ Μαντώ** – Манто (23); у Харитона – 10 антропонімів: **ἡ Καλλιρόη** – Калліроя (321 фіксація у тексті), **ὁ Χαϊρέας** – Херей (283), **ὁ Διονύσιος** – Діонісій (197), **ὁ Μιθριδάτης** – Мітрідат (75), **ὁ Ἑρμοκράτης** – Гермократ (53), **ὁ Θήρων** – Ферон (51), **ὁ Πολύχαρμος** – Поліхарм (45), **ἡ Πλαγγών** – Плангона (40), **ἡ Στάτειρα** – Статіра (34) та **ὁ Λεωνᾶς** – Леона (33); у Ахілла Татія – 9 антропонімів: **ἡ Λευκίππη** – Левкіппа (173 фіксації у тексті), **ὁ Θέρσανδρος** – Ферсандр (90), **ἡ Μελίτη** – Меліта (82), **ὁ Σωσθένης** – Сосфен (58), **ὁ Κλεινίας** – Кліній (56), **ὁ Μενέλαος** – Менелай (53), **ὁ Σάτυρος** – Сатир (52), **ὁ Σώστρατος** – Сострат (38) та **ὁ Κλιτοφών** – Клітофонт (33); у Лонга – 6 антропонімів: **ὁ Δάφνις** – Дафніс (207 фіксацій у тексті), **ἡ Χλόη** – Хлоя

(180), **ὁ Λάμων** – Ламон (50), **ὁ Δρύας** – Дріас (42), **ὁ Δόρκων** – Доркон (21) та **ὁ Φιλητάς** – Філет (21); у *Геліодора* – 12 антропонімів: **ἡ Χαρίκλεια** – Харіклія (302 фіксації у тексті), **ὁ Θεαγένης** – Феаген (288), **ὁ Κνήμων** – Кнемон (155), **ἡ Ἀρσάκη** – Арсака (128), **ὁ Ὑδάσπης** – Гідасп (100), **ὁ Καλάσιρις** – Каласірид (94), **ὁ Θάμις** – Фіамід (91), **ὁ Οροονδάτης** – Ороондат (63), **ἡ Θίσιβη** – Фісба (59), **ὁ Χαρικλῆς** – Харікл (59), **ὁ Ναυσικλῆς** – Навсікл (56) та **ἡ Κυβέλη** – Кібела (47).

Особові імена давньогрецьких романів, як і всю антропонімію стародавніх греків, з огляду на їх морфологічну будову, поділяють на прості і складні. Як показало дослідження, *прості імена* в актуалізованих лексиконах давньогрецьких романістів I-III ст. н.е. за походженням можуть бути: а) власне апелятивами (іменами, які виступають у формі незмінних апелятивів) та б) похідними (іменами, утвореними від апелятивів за допомогою суфіксації або шляхом переоформлення закінчення).

Серед *власне апелятивів* у давньогрецьких романах ми зафіксували лише ім'я, що є іменником I відміни, **ἡ Χλόη** (Хлоя) < ἡ χλόη (зелень, зелена трава).

Похідні власні імена мають походження: *відіменне*: **ὁ Δάφνις** (Дафніс) < ἡ δάφνη (лавр, лаврове дерево); **ὁ Δρύας** (Дріас) < ἡ δρῦς (дуб); **ὁ Δόρκων** (Доркон) < ἡ δорκάς (антилопа); **ὁ Λάμων** (Ламон) < ὁ λαμός (горло); **ἡ Μελίτη** (Меліта) < τό μέλι (мед); **ἡ Πλαγγών** (Плангона) < ὁ πλάγγος (планг, різновид орла); **ἡ Στάτειρα** (Статіра) < ὁ στατήρ (статер, золота чи срібна монета); **ὁ Λεωνᾶς** (Леона) < ὁ λέων (лев); **ἡ Ανθία** (Анфія) < τό ἄνθος (квітка); **ἡ Ρόδη** (Рода) < τό ρόδον (роза, троянда); **ἡ Μαντώ** (Манто) < ἡ μάντις (віщунка, провісниця); **ὁ Κνήμων** (Кнемон) < ἡ κνήμη (гомілка); **ὁ Καλάσιρις** (Каласірид) < ἡ καλάσιρις (каласірій, довгий лляний одяг у єгиптян); *віддіслівне*: **ὁ Φιλητάς** (Філет) < φιλέω (любити); **ὁ Χαίρεας** (Херей) < χαίρω (радіти, насолоджуватися); **ὁ Θήρων** (Ферон) < θηρῶ (ловити, піймати); *відприкметникове*: **ὁ Κλεινίας** (Кліній) < κλεινός (славний, знаменитий); **ὁ Λεύκων** (Левкон) < λευκός (світлий, білий).

У структурі чоловічих і жіночих власних імен можуть бути основи субстантивні, ад'єктивні, дієслівні, проте у давньогрецьких романах превалюють, як бачимо, субстантивні. І чоловічі і жіночі імена утворені в основному від апелятивів. Як зазначає В. Горпинич, „утворення і чоловічих і жіночих власних імен від інших пропріальних основ – явище рідкісне, проте трапляється [1, с.230]. Маємо на увазі власні імена, утворені від ойконімів, хоронімів, інсулонімів, антропонімів, міфонімів та гідронімів. Наприклад, ім'я **ὁ Σάτυρος** (Сатир) походить від міфоніма чи то антропоніма **ὁ Σάτυρος** (Сатир – 1) лісове і польове бо-

жество, напівлюдина-напівкозел, супутник Вакха; 2) один із тридцяти афінських тиранів; 3) У. I, цар Боспору 407-393 рр. до н.е.; 4) У. II, цар Боспору, загинув у боротьбі у 310 р. до н.е.) [2, с.1464]; власні імена, які виводимо від міфонімів, це **ὁ Διονύσιος** (Діонісій) < ὁ Δίονυσος (Діоніс – бог рослинності, родючості, вологи, покровитель виноградарства і виноробства) та **ἡ Κυβέλη** (Кібела) < ἡ Κυβέλη (Кібела – фригійська богиня плодючості, культ котрої поступово поширився із Малої Азії на Грецію, де змішався з культом Реї) [2, с.991]; від антропонімів утворені імена **ὁ Ἄψυρτος** (Апсірт) < ὁ Ἄψυρτος (Апсірт – брат Медеї) [2, с.282] та **ἡ Ἀρσάκη** (Арсака) < **ὁ Ἀρσάκης** (Арсак – ім'я засновника Парфянського царства – в середині II ст. до н.е. – і ряду його наступників) [2, с.239]; власне ім'я **ὁ Θάμις** (Фіамід) походить від гідроніма **ὁ Θάμις** (Тіамій – річка в Епірі, яка впадає в Іонічне море навпроти острова Коркіри) [2, с.798]; від ойконіма **ἡ Θίσιβη** Тісба (місто в Беотії, між горою Гелікон і Коринфською затокою) [2, с.790] виводимо ім'я **ἡ Θίσιβη** (Фісба).

Складних імен у складі актуалізованого лексикону словника Лонга не зафіксовано. Композити у словниках інших грецьких романістів (19 антропонімів) утворюються за такими моделями:

S+V – **ὁ Οροονδάτης** (Ороондат) < ὁ ὄρος (межа, рубіж) + δίδωμι (давати); **ὁ Μιθριδάτης** (Мітрідат) < ὁ Μίθρας (Мітра, давньоперський бог сонця) + δίδωμι (давати).

V+S – **ὁ Θέρσανδρος** (Ферсандр) < θαρσέω (бути сміливим, відважним) + ὁ ἀνὴρ (чоловік); **ὁ Κλειτοφῶν** (Клітофонт) < κλείω (закривати, оголоджувати) + ἡ ψήνιου (звук).

A+S – **ἡ Λευκίππη** (Левкіппа) < λεκίρπηт (який їде на білих конях) < лехкът (білий) + ὁ ἵρπηт (кінь); **ὁ Σωσθένης** (Сосфен) < уῶт (цілий, вірний, безсумнівний) + фь уиЭнпт (сила, міць); **ὁ Σώστρατος** (Сострат) < уῶт (цілий, вірний, безсумнівний) + ὁ уфсбфът (військо, армія); **ἡ Καλλιρόη** (Калліроя) < καλός (красивий) + ἡ ῥοή (потік, течія); **ὁ Ἀβροκόμης** (Габроком) < ἀβροκόμης (покритий красивими кучерями, прекрасноволосий) < ἀβρός (ніжний, розкішний) + ἡ κόμη (волосся).

S+A – **ὁ Ἰππόθοος** (Гіппофой) < ὁ ἵρπηт (кінь) + θοός (швидкий, стрімкий, проворний, спритний).

S+S – **ὁ Μενέλαος** (Менелай) < τό μένος (сила, міць) + ὁ λαός (народ); **ὁ Ἐρμοκράτης** (Гермократ) < ὁ Ἐρμῆς (Гермес) + τό κράτος (сила, міць); **ἡ Χαρίκλεια** (Харіклія) < ἡ χάρις (ласка, витонченість, краса, милість) + τό κλέος (чутка, слава); **ὁ Θεαγένης** (Феаген) < ἡ θεά (богиня, божество) + τό γένος (походження, рід); **ὁ Ὑδάσπης** (Гідасп) < τό ὕδωρ (вода) + ἡ ἄσπις (щит); **ὁ Χαρικлῆς** (Харікл) < ἡ χάρις (ласка, витонченість, краса, милість) + τό κλέος (чутка, слава); **ὁ Ναυσικλῆς** (Навсікл) < ὁ ναῦς

(корабель) + τό κλέος (чутка, слава).

Adv+S – ὁ Πολύχαρμος (Поліхарм) < πολύχαρμος (дуже войовничий) < πολύ (дуже) + ἡ χάρις (войовничий запал, войовничість); **ὁ Περίλαος** (Перілай) < περί (навколо, кругом) + ὁ λαός (народ).

Як слушно зауважує В. Горпинич, „композиційне за структурою власне ім'я має набагато більше семантичне навантаження, оскільки проголошує нареченому мінімум дві якості” [1, с.226].

Після розгляду структури імен у романах зупинимося на питанні про їх семантику, оскільки автор вкладає у власну назву своє тлумачення, своє розуміння, свій специфічний зміст. Зрозуміти ці назви важливо, оскільки „вони несуть у своїй семантиці величезний шар культурно-історичної інформації, яка може бути відновлена і реконструйована” [5, с.245].

Говорячи про семантику імен, маємо на увазі лексичне значення тих слів, які лягли в основу власного імені. За семантикою аналізовані антропоніми актуалізованих лексиконів давньогрецьких романістів I-III ст. н.е. можна поділити на 16 лексико-семантичних груп.

Найбільшу частину антропонімів (9) становлять ті, які пов'язані з *назвами міфічного походження*: **ὁ Διονύσιος** (Діонісій) < ὁ Διόνυσος (Діоніс), **ὁ Μιθριδάτης** (Мітрідат) < ὁ Μίθρας (Мітра, давньоперський бог сонця) + δίδωμι (давати), тобто „дар Мітри”, **ὁ Ἑρμοκράτης** (Гермократ) < ὁ Ἑρμῆς (Гермес) + τό κράτος (сила, міць), **ὁ Σάτυρος** (Сатир) < ὁ Σάτυρος (Сатир); **ἡ Κυβέλη** (Кібела) < ἡ Κυβέλη (Кібела); **ὁ Ἄψυρτος** (Апсірт) < ὁ Ἄψυρτος (Апсірт), **ἡ Ἀρσάκη** (Арсак) < ὁ Ἀρσάκης (Арсак); **ὁ Θυάμις** (Фіамід) < ὁ Θυάμις (Тіамід); **ἡ Θίσιβη** (Фісба) < ἡ Θίσιβη (Тісба).

По п'ять антропонімів зафіксовано у складі ЛСГ „флора”: **ὁ Δάφνις** (Дафніс) < ἡ δάφνη (лавр, лаврове дерево); **ἡ Χλόη** (Хлоя) < ἡ χλόη (зелень, зелена трава); **ὁ Δρύας** (Дріас) < ἡ δρῦς (дуб); **ἡ Ἀνθία** (Анфія) < τό ἄνθος (квітка); **ἡ Ῥόδη** (Рода) < τό ῥόδον (роза, троянда) та „фауна”: **ὁ Δόρκων** (Доркон) < ἡ δорκάς (антилопа); **ἡ Λευκίππη** (Левкіппа) < λεκίππη (який їде на білих конях) < λεκῆ (білий) + ὁ ἵππος (кінь); **ὁ Λεωνᾶς** (Леона) < ὁ λέων (лев); **ἡ Πλαγγών** (Плангона) < ὁ πλάγγος (планг, різновид орла); **ὁ Ἰππόθοος** (Гіппофой) < ὁ ἵππος (кінь) + θοός (швидкий, стрімкий, проворний, спритний).

Із семою „слава” пов'язані чотири імені Героїв романів: **ὁ Κλεινίας** (Кліній) < κλεινός (славний, знаменитий); **ἡ Χαρίκλεια** (Харіклія) < ἡ χάρις (ласка, витонченість, краса, милість) + τό κλέος (чутка, слава); **ὁ Χαρικήλις** (Харікл) < ἡ χάρις (ласка, витонченість, краса, милість) + τό κλέος (чутка, слава) та **ὁ Ναυσικλῆς** (Навсікл) < ὁ ναῦς (корабель) + τό κλέος (чутка, слава).

Група імен на позначення *частин людського*

тіла (соматизмів) представлена іменами: **ὁ Λάμων** (Ламон) < ὁ λαμός (горло), **ὁ Ἄβροκόμης** (Габроком) < ἄβροκόμης (покритий красивими кучерями, прекрасноволосий) < ἄβρός (ніжний, розкішний) + ἡ κόμη (волосся), **ὁ Κνήμων** (Кнемон) < ἡ κνήμη (гомілка).

У романах фіксуємо антропоніми, семантика яких виводиться від дієслів, тобто які мають сему „діяльність”: **ὁ Φιλητᾶς** (Філет) < φιλέω (любити); **ὁ Χαίρεας** (Херей) < χαίρω (радіти, насолоджуватися); **ὁ Θήρων** (Ферон) < θηρῶ (ловити, піймати).

Деякі антропоніми зараховуємо до окремої групи імен із семою „природне середовище”: **ἡ Καλλιρόη** (Калпіроя) < καλός (красивий) + ἡ ῥοή (потік, течія), тобто „красивий потік”; **ὁ Οροονδάτης** (Ороондат) < ὁ ὄρος (межа, рубіж) + δίδωμι (давати). Із семою „риси характеру” пов'язані імена: **ὁ Πολύχαρμος** (Поліхарм) < πολύχαρμος (дуже войовничий) < πολύ (дуже) + ἡ χάρις (войовничий запал, войовничість) та **ὁ Θέρσανδρος** (Ферсандр) < θαρσέω (бути сміливим, відважним) + ὁ ἀνὴρ (чоловік).

Ім'я **ἡ Στατίρα** (Статіра) походить від іменника ὁ στατήρ (статер, золота чи срібна монета), а **ὁ Καλάσιρις** (Каласірид) – від ἡ καλάσιρις (каласірій, довгий пляний одяг у єгиптян), які вказують на *предмети побутових реалій*. У власних іменах **ἡ Μαντώ** (Манто) та **ὁ Σωσθένης** (Сосфен) простежуємо сему „людські вміння та якості”, оскільки вони походять від лексем ἡ μάντις (віщунка, провісниця) та уῶτ (цілий, вірний, безсумнівний) + фь уиЭнпт (сила, міць) відповідно.

Антропоніми **ὁ Μενέλαος** (Менелай) < τό μένος (сила, міць) + ὁ λαός (народ) та **ὁ Περίλαος** (Перілай) < περί (навколо, кругом) + ὁ λαός (народ) співвідносимо із семою „народ”. Сема „військова справа” міститься в іменах **ὁ Σώστρατος** (Сострат) < уῶτ (цілий, вірний, безсумнівний) + ὁ уфсбфът (військо, армія) та **ὁ Ὑδάσπης** (Гідасп) < τό ὕδωρ (вода) + ἡ ἀσπίς (щит). Антропонім **ἡ Μελίτη** (Меліта) пов'язуємо із семою „продукти харчування”, адже в його основі лексема τό μέλι (мед). Семантика *кольору* міститься в основі імені **ὁ Λεύκων** (Левкон) < λευκός (світлий, білий).

Представником лексико-семантичної групи „абстрактні поняття” є антропонім **ὁ Κλειτοφών** (Клітофонт) < κλείω (закривати, огороджувати) + ἡ щниЮ (звук), а сема „бог, божество” міститься в імені **ὁ Θεαγένης** (Феаген) < ἡ θεά (богиня, божество) + τό γένος (походження, рід).

Отже, власні імена, не маючи лексичного значення, містять експліцитну та імпліцитну інформацію про ментальність народу, його філософію життя, про його психологію, світорозуміння і відношення до навколишньої дійсності, про його історію, способи і умови життя, побут, про його бажання, стремління, сподівання тощо.

Як засвідчує словотвірний і етимологічний аналіз особових імен, у більшості випадків імена складаються з одного кореня (26 прикладів), трохи менше імен композитної структури, тобто які мають два корені (19).

Давньогрецькі романісти I-III ст. н.е., називаючи так чи інакше своїх героїв, виділяють якісь їх риси та особливості. Вся система власних імен у романах Ксенофонта з Ефесу, Харитона, Ахілла Татія, Лонга та Геліодора є важливим стилістичним засобом, який дає змогу відобразити відносини між персонажами і ставлення до них авторів.

Умовні позначення

S – іменник (substantivum);

V – дієслово (verbum);

A – прикметник (adiectivum);

Adv – прислівник (adverbium).

Література

1. Горпинич В. А. Антропонимия древнегреческого языка : монографія / В. А. Горпинич. –

Днепропетровск : ДНУ, 2006. – 333 с.

2. Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь : в 2 т. / под ред. С.И. Соболевского. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. Словарей, 1958. – 1905 с.
3. Макар І. Порівняльна характеристика вербальних сіток іменникових доміант у давньогрецьких романах I-III ст. н.е. / Інса Макар // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія (Мовознавство). – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – Вип. 21-22. – С. 183-187.
4. Полякова С. Греческая проза I-IV веков н.э. / С. Полякова // Поздняя греческая проза. – М. : Худож. лит., 1961. – С. 3-26.
5. Порпуліт О. Семантика власної назви в казковому тексті // Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). Кн.10. – Кіровоград, 2001. – С. 245-249.

Осуществлён словообразовательный, этимологический и семантический анализ доминантных собственных имен в древнегреческих романах I-III вв. н.э. (Ксенофонта из Эфеса, Харитона, Ахилла Татия, Лонга и Гелиодора). Проведенное исследование показало, что выделенные 45 антропонимов по семантике можно распределить на 16 лексико-семантических групп; 19 собственных имен имеют сложную структуру и образованы по шести словообразовательных моделях.

Ключевые слова: антропоним, актуализированный антропонимикон, лексико-семантическая группа, словообразовательная модель, древнегреческий роман.

The article is devoted to the word-formation, etymologic and semantic analysis of dominant proper names in the ancient greek novels of I-III century (Xenophon of Ephesus, Chariton, Achilles Tatius, Longus and Heliodorus). The research showed that 45 selected anthroponyms it is possible to distribute on 16 lexical-semantic groups according to their meaning; 19 proper names have a compound structure and formed after six word-formation models.

Key words: anthroponym, actual anthroponymycon, lexical-semantic group, word-formation model, ancient greek novel.